

חנוכה – גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון

קריאת התורה של חנוכה

מנהג ישראל לקרוא בחנוכה את פרשת הנשיאים, היא פרשת חנוכה המשכן. וטעם הדבר, משום שמלאכת המשכן נשלמה בכ"ה כסלו, וביום השמיני קוראים "ביום השמיני" עד סוף הפרשה וממשיכים בעניין הדלקת המנורה שבפרשת בהעלותך הסמוכה, ככתוב ב"טור":

וקורין בפרשת נשא בנשיאים ג' בכל יום, ומפרש בפסיקתא משום שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה כסליו, ומתחילין ב"ויהי ביום כלות"... ביום השמיני מתחילין "ביום השמיני" וגומרין כל הסדר, ויש מקומות שקורין עד פרשה ראשונה של בהעלותך, כדי להשלים של חנוכה בסדר הנרות, ומנהג יפה הוא.

"טור אורח חיים" סימן תרפד

וכך מובאים הדברים ב"פסיקתא":

אמר רבי חנינא: בעשרים וחמשה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, שהקימו משה באחד בניסן... וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל ממלמלין על משה לומר למה לא הוקם מיד, שמא דופי אירע בו? שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק,² שבניסן נולד יצחק... ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה מלאכה בו... אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם לו, מה שילם לו הקדוש ברוך הוא? חנוכה בית חשמנאי.

"פסיקתא רבתי" (איש שלום) פסקא ו ד"ה דבר אחר ותשלם³

ברצוננו להראות שמלבד זה שבניין המשכן נסתיים בכסלו, יש עוד חוטים גלויים וסמויים שקושרים את חנוכה המשכן לחנוכה בית חשמנאי.

חנוכה המשכן והדלקת המנורה

נתחיל בשאלת רש"י המפורסמת, למה הסמיכה התורה את הדלקת המנורה לחנוכה המזבח:

1. משנה מסכת מגילה דף ל עמוד ב: "בחנוכה – בנשיאים" (במדבר ז).
2. אפשר להוסיף שבהולדת יצחק החלה גרות מצרים, ובחודש זה גם יצאנו ממצרים והוא הפך עקב זאת לראש חדשים, ולגילוי שם חדש בעולם (ושמי ה' לא נודעתי להם) שישכון כבוד ה' במשכן שהוקם בחודש ניסן.
3. וראה עוד "במדבר רבה" (וילנא) פרשה יג, ילק"ש מל"א רמז קפד.

בהעלתך – למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים? לפי כשראה אהרן חנוכה הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חיך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות:

רש"י במדבר פרק ח פסוק ב⁴

תשובת רש"י מדברת על פיצוי לאהרון ולשבטו, אך אין בה הסבר להעדרותם מחנוכה המשכן. והרי ההסברה נותנת, שמאחר שעבודות המשכן נעשות על ידם, דווקא הם יהיו שותפים מרכזיים בחנוכה המשכן. הרמב"ן מוסיף ומקשה על שיטת רש"י:

ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות, ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו בו הכתוב (דברים לג, י) ישימו קטורה באפך, ובכל הקרבנות, ובמנחת חביתין, ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו, ונכנס לפני ולפנים, ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו, ושבטו כולו משרתי א-להינו? ועוד, מה טעם לחלישות הדעת הזו, והלא קרבנו גדול משל נשיאים, שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המילואים? ואם תאמר שהיו חובה ונצטו בהם, וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנכת המזבח? גם הדלקת הנרות שניחמו בה חובה ונצטו עליה.

בהעלותך את הנרות – נרות חנוכה

אחרי סדרת השאלות על רש"י משיב הרמב"ן שהדלקת המנורה על ידי אהרון ובניו בסמיכות לחנוכה המזבח, באה לרמוז על חנוכה אחרת שתיעשה על ידי אהרון ובניו:

אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו:

ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבנו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר, ראיתי במדרש: כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שמם, והיא חנכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנכת המזבח עכ"ל.

וראיתי עוד בילמדנו (תנחומא בהעלותך ה) וכן במדרש רבה (טו, ו): "אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבת המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו – וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם". והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו. וכן ברכת כהנים

4. מקור דברי רש"י בתנחומא כאן.

הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם, דרשו סמוכין לחנכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם.

ועדיין צריכים אנו למודעי. מדוע נפקד מקומם של אהרן ושבטו בחנוכת המשכן, ולעומת זאת חנוכת המנורה בבית שני הייתה דווקא על ידי שבט הכהנים?⁵ ובמה חנוכת החשמונאים גדולה מחנוכת הנשיאים, עד כי נאמר לאהרן הכהן "שלך גדולה משלהם"? ומדוע החנוכה של אהרן והחשמונאים היא לעולם? (הסבר הרמב"ן שנרות חנוכה נוהגים אף לאחר חורבן בית שני, נראה קלוש במקצת, כי חז"ל עוסקים בנרות המנורה של המקדש ולא בנרות של איש וביתו, ועוד שבאותה מידה גם הקרבנות הם לעולם שהרי תפילה היא כנגד קרבנות בבחינת ונשלמה פרים שפנתו).

חנוכת חשמונאי הייתה למעשה חנוכת בית שני

רבי יעקב עמדין בספרו "מור וקציעא" סימן תר"ע כתב טעם חדש לשם חנוכה: בטעם שם חנוכה נראה לי דבר חדש בעזרת השם, שנקרא כן על שם חינוך ההיכל שהיה בזמן הזה בימי חגי הנביא,⁶ ככתוב בנבואתו שבעשרים וארבעה לתשיעי, שהוא כסלו,⁷ ולמחרתו חנוכה בהקרבה ובהדלקה מבערב, שאין מחנכין המנורה אלא בין הערביים כמו ששנינו במנחות.⁸ ועל שם חנוכת הבית נקראים ימי נס הנרות שאירע באותו פרק – חנוכה... ועם זה אני מיישב גם כן קושיית הבית יוסף, שהיה ראוי לבל יהיה ראשון מן השמונה הימים מן המנין. ואומר אני שעשו זכרון ליום ראשון, לכבוד ההיכל שהדליקו בו תחילה בבית שני.

דומה שלא בכדי, עשו בחנוכה זיכרון לחנוכת בית שני, שארע שלא במקרה, בדיוק בכ"ה כסלו. חנוכת בית שני לא הייתה בשמחה וששון כמו שהייתה חנוכת בית ראשון, כפי שעולה מספר "עזרא" (פרק א):

5. ואין לומר שחנוכת המנורה הייתה דווקא על ידי מתתיהו ובניו משום שהם היו נושאי דגל המרד, כי לפי תשובת ה' לאהרן, דבר זה נקבע מכבר על ידי קורא הדורות מראש ולא קרה במקרה.
6. חנוכת בית שני הייתה כמאתיים שנה לפני חנוכת בית חשמונאי.
7. חגי פרק ב פסוק יח: "שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעַלְהָ מִיּוֹם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יָסַד הַיֵּכָל ה' שִׁימוּ לְבַבְכֶם". ראה בפירוש "דעת מקרא" (מרדכי זר כבוד) שציינן את הזהות בין שני התאריכים.
8. הערת הרב אביגדר נבנצל: יסוד ההיכל היה אמנם בעשרים וארבע בכסלו אבל חנוכתו היה בג' אדר (עזרא ו', טו-טז). ויעויין שם בנבואת חגי שהוא מציין את תאריך כ"ד כסלו על שלושה נושאים הקשורים לחנוכת חשמונאי: טהרת השמן, יסוד המקדש ונצחון המלחמה.

יב. וְרַבִּים מִהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְרֵאשֵׁי הָאָבוֹת הִזְקִנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ
 זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם, בְּכִים בְּקוֹל גְּדוֹל וְרַבִּים בְּתְרוּעָה בְּשִׂמְחָה לְהַרְיֵם קוֹל:
 יג. וְאִין הָעַם מְכִירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעַם כִּי הָעַם מְרִיעִים תְּרוּעָה
 גְּדוֹלָה וְהַקוֹל נִשְׁמַע עַד לְמִרְחוֹק:⁹
 לזקנים שעוד ראו וזכרו את הבית הראשון, היה הבית השני כאין וכאפס ("חגי"
 פרק ב):

מִי בְכֶם הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת הַבַּיִת הַזֶּה בְּכַבּוּדוֹ הָרִאשׁוֹן וַיְמַה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה,
 הֲלוֹא כְּמִהוּ בְּאִין בְּעֵינֵיכֶם:¹⁰
 על רקע התוגה והעצב שהיו בחנוכת בית שני, באו דברי העידוד והחיזוק של חגי
 הנביא:

וְעַתָּה חִזַּק וְרַבְּבֵל נְאֻם ה' וְחִזַּק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְחִזַּק כָּל עַם הָאָרֶץ נְאֻם
 ה' וְעִשׂוּ כִּי אֲנִי אֶתְכֶם נְאֻם ה' צְבָאוֹת: אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם
 מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עִמָּדְתָּ בְּתוֹכְכֶם אֵל תִּירָאוּ: כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעַט הִיא
 וְאֲנִי מְרַעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם וְאֶת הַחֲרָבָה: וְהִרְעִשְׁתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם
 וּבָאוּ חֲמַדַּת כָּל הַגּוֹיִם וּמִלֵּאתִי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה כְּבוֹד אָמַר ה' צְבָאוֹת: לִי הַכֶּסֶף וְלִי
 הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת: גְּדוֹל יְהִי כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אָמַר ה' צְבָאוֹת
 וּבְמִקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלוֹם נְאֻם ה' צְבָאוֹת:

לאיזו תקופה כיוון חגי באמרו (ב, ה): "עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את
 השמים ואת הארץ?" רש"י כתב שהוא דיבר על נסי חנוכה:

"עוד אחת מעט היא" – משתכלה מלכות פרס זו המושלת עליכם, עוד אחת תקום
 למשול עליכם להצר לכם מן מלכות יון, ומעט יהא זמן ממשלתה:
 "ואני מרעיש" – בנסים הנעשים לבני חשמונאי:¹¹
 "את השמים" וגו' – ויבינו ששכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר
 כתוב בספר יוסף בן גוריון:

9. השמחה והבכי התערבו זה בזה עד שקולות הבכי גברו על קולות השמחה, כפי שכתבו
 המפרשים שם.
 10. נזכור עוד, שהבית בימי צדקיהו היה כאין, לעומת הבית בשיא תפארתו והדרו בימי שלמה.
 11. גם ראב"ע ורד"ק פירשו את נבואת חגי על בית שני, או כמכוונת לתקופת החשמונאים או
 לתקופת הורדוס. זו גם דעת חז"ל בכמה מקומות כגון: "בבא בתרא" דף ג ע"ב, "ירושלמי
 מגילה" פ"א דף ע"ב, "שיר השירים רבה" פרשה ב, "פסיקתא דרב כהנא" פיסקא ה'.
 לעומת זאת כמה פרשנים פירשו את נבואת חגי על בית שלישי כגון: אברבנאל, בעל
 המצודות, מלבי"ם.

לא זו בלבד שמה שהיה חסר ופגום בחנוכת בית שני, בא על תיקונו והשלמתו בחנוכת החשמונאים, אלא הוא אף עלה בכבודו על הבית הראשון, כדברי הנביא: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון".
אם אכן גדול כבודו של הבית השני מכבודו של הבית הראשון, אזי גדולה גם הדלקת המנורה של אהרון והחשמונאים מחנוכת המזבח של הנשיאים.
אלא שזה גופא טעון הסבר והבנה, מדוע ובמה גדול כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון? ומדוע נקרא הבית השני אחרון?¹²

חנוכת המזבח לעומת חנוכת המנורה

ארבע פעמים חוזרת התורה ומדגישה שחנוכת המשכן (במדבר פרק ז) הייתה למעשה "חנוכת המזבח":

י. וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשָּׁח אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת קֶרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ:

יא. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יִקְרִיבוּ אֶת קֶרְבָּנָם לְחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:

פד. זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשָּׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתַּיִם עֲשֶׂרָה מִזֶּרְקֵי כֶּסֶף שְׁנַיִם עֶשֶׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתַּיִם עֲשֶׂרָה:

פח. וְכֹל בְּקֶרֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֲשֶׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שְׁשִׁים עֲתֻדִים שְׁשִׁים כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שְׁשִׁים, זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הַמִּשָּׁח אֹתוֹ:

המוצרים שהביאו הנשיאים לחנוכת המשכן, היו קשורים ברובם למזבח הנחושת, מיעוטם למזבח הזהב, ואף לא אחד מהם למנורה.

גם חנוכת בית המקדש בימי שלמה מכונה "חנוכת המזבח":

ח. וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת הַחֹג בַּעַת הַהִיא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֲמַת עַד נַחַל מִצְרַיִם:

ט. וַיַּעֲשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֻרַת כִּי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהַחֹג שִׁבְעַת יָמִים:

בבית המקדש הראשון, כמו במשכן, עמד המזבח במוקד החגיגות של חנוכת בית המקדש:

ה. וַיִּזְבַּח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת זֶבַח הַבֶּקֶר עֲשֶׂרִים וּשְׁנַיִם אֵלֶּף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֵלֶּף וַיִּחַנְכוּ אֶת בֵּית הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם:

12. אפשר לומר שביחס לראשון הוא אחרון למרות שיהיה אחריו שלישי, כמו שמצאנו לגבי לאה וילדיה (בראשית לגב) וכן לגבי ידו המצורעת של משה (שמות ד, ח-ט), וידועים דברי הגר"א שהדם יהיה לאות על הבתים, שכשם שהיה אות שלישי, דם, אחרי אות הצרעת שנקרא האחרון, כך יהיה בית שלישי אחרי השני למרות שהכתוב קרא לשני בשם אחרון.

ז. וַיִּקְדֹּשׁ שְׁלֹמֹה אֶת תּוֹךְ הַחֶצֶר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵּית ה' כִּי עָשָׂה שָׁם הָעֹלוֹת וְאֵת חֻלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה לֹא יָכוֹל לְהַכִּיל אֶת הָעֹלָה וְאֵת הַמִּנְחָה וְאֵת הַחֻלְבִּים:

דברי הימים ב פרק ז

שלמה המלך, בונה המקדש, נשא את תפילתו המיוחדת בעמדו ליד המזבח (מל"א פרק ח, כב):

וַיַּעֲמֵד שְׁלֹמֹה לִפְנֵי מִזְבַּח ה' נֹגֵד כָּל קֶהֱל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ בְּפִי הַשָּׁמַיִם:

החונכים את המשכן (חנוכת המזבח) היו נשיאי השבטים. בראשם נשיא שבט יהודה ואחריו הנשיאים ששייכים לדגלו, ובסופם נשיא שבט דן, המאסף לכל המחנות, ואחריו הנשיאים השייכים לדגלו. כסדר המחנות במדבר כך היה סדר החונכים.

חנוכת המשכן הייתה גם בהתאם לבניינו. בראש הבונים היו בצלאל בן אורי משבט יהודה, הגדול והמעולה שבשבטים, ואהליאב בן אחיסמך משבט דן, מהירודים שבשבטים.¹³

גם בבית המקדש הראשון, כמו במשכן, הבונה והחונך היה שלמה המלך משבט יהודה, ואתו חירום המתייחס לשבט דן (דה"ב ב, יג) ולשבט נפתלי (מל"א ז, יב). לעומת זאת הועידו לאהרן הכהן את הדלקת המנורה, שרומזת לחנוכת בית שני שהייתה על ידי הדלקת המנורה. מה בין "חנוכת מזבח" ל"חנוכת מנורה"? למה זו על ידי מלכים ונשיאים וזו על ידי "כוהניך הקדושים"? נדמה שהפתרון לשאלות נכבדות אלו טמון בחזון המנורה שבספר "זכריה".

מנורת זכריה (פרק ד)

- א. וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בֵּי וַיַּעֲרִנֵי כְּאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲזֹר מִשְׁנָתוֹ:
- ב. וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה <וַיֹּאמֶר> וַאֲמַר רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה וְגִלְהָה עַל רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נִרְתִּיָּה עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוֹצְקוֹת לְנִרוֹת אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁהּ:
- ג. וְשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִיְמִין הַגִּלְהָה וְאֶחָד עַל שְׂמֹאלָהּ:
- ד. וַאֲעֵן וַאֲמַר אֵל הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בֵּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדַנִּי:
- ה. וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בֵּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה הֵמָּה אֵלֶּה וַאֲמַר לֹא אֲדַנִּי:
- ו. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְבַר ה' אֵל זָרְבָבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכַח כִּי אִם בְּרוּחִי אֲמַר ה' צְבָאוֹת:
- ז. מִי אַתָּה הֵר הַגְּדוֹל לִפְנֵי זָרְבָבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת הָאֲבָן הָרֹאשָׁה תְּשֹׂאוֹת חֵן חֵן לָהּ:
- יא. וַאֲעֵן וַאֲמַר אֵלָיו מָה שְׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל שְׂמֹאלָהּ:

13. ראה רש"י שמות לה, לד.

יב. וְאֶעַן שְׁנֵית וְאָמַר אֵלָיו מָה שְׁתֵּי שְׁבָלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צְנִתְרוֹת הַזָּהָב
הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב:

יג. וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה אֱלֹה וְאָמַר לֹא אֲדַנִּי:

יד. וַיֹּאמֶר אֱלֹה שְׁנֵי בְנֵי הַיְצָהָר הָעֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ:

זכריה לא הבין את פשרה של המנורה,¹⁴ וכן לא הבין את פשרם של שני הזיתים על ימין המנורה ועל שמאלה. על שני הזיתים השיב לו המלאך, שאלו הם שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ. זכריה ודאי הבין את תשובת המלאך, אך מאתנו היא נסתרת. רש"י פענח את הסוד:

”שני בני היצהר” – קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשחה:

”העומדים על אדון כל הארץ” – לבקש מלפניו להחזיר את גדולתם:

דהיינו, המנורה היא סמלה של שיבת ציון, שבראשה עומדים זרובבל המנהיג המדיני, נצר מבית דוד, ויהושע הכהן הגדול. בשלב זה הם אינם משוחים בשמן המשחה, כי לא היה כזה בתקופת בית שני, אך משאת נפשם הייתה להגיע לשמן המשחה כדי שקרנם תרום בקרב ישראל. ברם, לא הם זכו לכך, ואף לא כל מנהיג אחר בתקופת בית שני. האם חזון המנורה עם שני בני היצהר היה לשווא? ודאי שלא, כפי שנראה בהמשך הדברים.

ועתה אל המנורה ופשרה. זכריה לא ידע מה אלה, והמלאך השיבו שיש בזה מסר אל זרובבל: ”לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי אמר ה'”. הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין, כי המנורה הייתה בדרום והשולחן בצפון. המנורה מסמלת חכמה, רוח ואור, ואילו השולחן מסמל חומר, עושר ואולי גם חושך, כי בצפון אין החמה זורחת. אור המנורה צריך היה להעיר את רוחו של המנהיג המדיני, שבאופן טבעי נוטה אל הכוח והחיל, ולרמוז לו שיש לשים דגש על הרוח, ולתת עדיפות ליהושע הכהן הגדול על פניו.

חנוכת המשכן וחנוכת בית ראשון היו על ידי המזבח, ועל ידי המנהיגים המדיניים, כי הנטייה אז הייתה אל החיל והכוח, אך חנוכת בית שני הייתה על ידי המנורה והכהנים, כי הכיוון והמגמה של תקופה זו הייתה – רוח.

כשם שיש יתרון ועדיפות לרוח על פני החומר, כך יהיה גדול כבוד הבית השני מן הראשון, ושל אהרון הכהן מן הנשיאים.¹⁵

14. ב”דרשות הר”ן” (סוף הדרוש החמישי) הסביר מדוע נעלמו הדברים מזכריה: ”כי הנבואה בעת ההיא היתה הולכת ומתמעטת, וידוע כי מדרגותיה הם הביאור וההעלמה, כאשר נתבאר שמדרגת אדון הנביאים שהיא היותר עליונה היתה בתכלית הביאור, כאשר נאמר (במדבר יב, ח) ומראה ולא בחידות, ויתחייב מזה שיהיה בזמן קרוב להפסק הנבואה בתכלית ההעלם. ולזה באו מראות זכריה בתכלית העלם, עד שלא מצאו המפרשים בהם ידיהם ורגליהם”.

15. הערת הרב אביגדר בנצל: לעניות דעתי זו לגרועותא, כי 'ראויים היו ליעשות להם נס בימי

שלך לעולם ושלחם לשעה

לא רק ש"שלך גדולה משלהם", אלא גם "שלך לעולם ושלחם לשעה". להבנת דברים, נסתייע בדברי הרב יצחק זאב סולובייציק (הגרי"ז):

והנה כל נבואה זו היתה על בית שני, שהראה לו את הכהן הגדול, המנורה ובית המקדש ושני הזיתים... והיינו מלך וכהן גדול...
והנה קשה, הלא בבית שני לא היה שמן המשחה וגם מלך לא היה שם כלל? והכהן הגדול היה רק מרובה בגדים ולא משיח? אמנם נראה דהנה הרמב"ם כתב שקדושה שניה קדשה גם לעתיד לבוא, ואז הלא יהיה שמן המשחה, ושפיר אמר לו שבקדושה זו יהיו שני בני היצהר.

והנה ברמב"ם, בהלכות בית הבחירה פ"ו, מבואר שקדושה ראשונה שהייתה על ידי כיבוש, כיון שבטל הכיבוש בטלה הקדושה, אבל קדושה שניה שלא הייתה על ידי כיבוש רק על ידי חזקה, ונתקדשה רק על ידי חזקה לחוד, וחזקה לא בטלה, גם הקדושה לא בטלה.

ועל זה השיב המלאך: "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה'". כלומר שלא יצטרכו כיבוש לקדושה שניה, ותהיה קדושה אחת עד לעתיד לבוא. ואז יהיה שמן המשחה ושני בני היצהר. ובוזה הנבואה נתחדש שלא יצטרכו לכיבוש לקדושה שניה ודי יהיה בחזקה בלבד.¹⁶

"חידושי הגרי"ז על התורה", הפטרת חנוכה

קדושת רוח עדיפה על קדושת חיל וכוח. קדושת חיל וכוח אינה עומדת לעד, היא קיימת כל זמן שהכיבוש והבניין קיימים, נפל הבניין - נסתלקה עמו גם הקדושה שהייתה חיצונית גרידא. לעומתה קדושת הרוח, שאינה קשורה לעצים ולאבנים ולא לחרב מלחמה, קיימת לעולם.

להשלמת דברי הגרי"ז נביא כאן את דבריו של הרב דב יוסף סולובייציק (בן אחיו של הגרי"ז):

קדושת יהושע באמצעות כיבוש וסייף כללה שטח יותר רחב... אולם ברגע שבא הסייף הענקי של נבוכדנצר בטל הכיבוש ועמו נעלמה, חלפה קדושת הארץ. לעומת

עזרא כבימי יהושע אלא שגרם החטא' (ברכות ד ע"א), והכוונה לחטא הנשים הנכריות, הבגדים הצואים של יהושע הכהן הגדול, ולכן נדחתה נבואת חגי על הניצחון במלחמה, ונגזר שלעת עתה לא בחיל ולא בכח. וזו אכזבה, ולכן הנביא זכריה ממשיך ואומר "מי בז ליום קטנות".

16. הערת הרב אביגדר נבנצל: "לענ"ד יש להוסיף דהנה אמרו במסכת בבא בתרא דף קכ"ג ע"א: 'ועיני לאה רכות' - ...שמתנותיה ארוכות': התורה והכהונה והמלכות הנצחית ניתנו לנו על ידי בני לאה. ארץ ישראל ניתנה לנו זמנית על ידי יהושע מבני רחל, אבל נצחית על ידי זרובבל ועזרא מבני לאה. בית המקדש ניתן מתחילה על ידי לאה ולהכי קדושתו הראשונה נשארה לעולם".

זה קדושת עזרא שהתגשמה באמצעות יצירה וחזקה על ידי הספר, למרות שהייתה מוגבלת לגבי השטח שנתקדש, לא הייתה ארעית אלא קדושה נצחית. מה שהיה חסר לה בכמות הושלם כפל כפליים באיכות.

"חמש דרשות" עמ' 44

על פניו נראה לנו הבית השני קטן מן הראשון. חסרו בו חמישה דברים מרכזיים ומהותיים ביותר. קודש הקודשים היה ריק בלי ארון וכרובים, על מזבח הנחושת לא ירדה אש מן השמים, הכהן הגדול לא נשא על לבו אורים ותומים שעליהם נאמר: "והיו על לב אהרן בבאו לפני ה', ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו תמיד". לא היו נביאים בבית שני ולא שרתה עליו שכינה. למעשה ניטל מן הבית כבודו והדרו כפי שמשמע מהגמרא ב"מסכת יומא" דף כא ע"ב:

אמר רב שמואל בר איניא: מאי דכתיב (חגי א, ח): "וארצה בו ואכבד", וקרינן "ואכבדה"¹⁷, מאי שנא דמחוסר ה"א? אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים.

כיצד ניתן לומר אפוא על בית זה שהוא גדול מן הראשון, וקדושתו לעד? נראה לומר שהגילויים של תורה שבעל פה שהחלו בתקופת בית שני והלכו וגאו ונתעצמו לאחריו, מילאו את חסרונם של אותם חמישה דברים ואף הגדילו את כבודו מן הראשון כפי שכתב רבי צדוק הכהן:

ואמרו בימא שחסר בית שני חמישה דברים, שהוא "ה" אחרונה דשם ה': ארון ואש ושכינה ורוח הקדש דנביאים ואורים ותומים, ולעומתן נוספה ה"ה" ב"אורה"¹⁸, שהתחיל אז תורה שבע"פ. ומתוך החושך זוכים לאור הגדול הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. דאז "לא יכנף עוד מוריד והיו עיניך רואות את מורידך" (ישעיהו ל, ב), ד"עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (ישעיהו נב, ח), שלא יהיה עוד העלם כלל...

מובא בהיכלות בריש פרק כה... אני יודע מה אתם מתאווים... תורה מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ורוב שמועות... להגדיל תורה ותלמוד בחוצות ופלפול ברחובות, להרבות הלכות כחול היס...

ועוד שם בפרק כט: רז יצא להם, להם גנוז ולא עלתה על לבי לתנו לכל הדורות הללו מימות משה ועד עכשיו, לדור זה היה שמור. ושם סימן ד': וגילה להם סודה של תורה, והופיע רוח הקדש... ועל אותה שעה הוא אומר: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון"...

ורז וסוד של תורה זה – הוא המסתורין וסודות תורה שבע"פ, שהתחיל ונתחדש באותו הדור, על ידי חשקם ויגיעתם העצומה להשתדל בה.

17. הפסוק במלואו: עליו הקהר והבאתם עץ ובנו הקבית ונאצרה בו (ואכבד) ונאכבדה אמר ה'.

18. המילה "אורה" במובן של אור מופיעה עוד פעם אחת בלבד בתנ"ך בספר תהילים פרק קלט,

וזה כנראה היה הבסיס לדרשת חז"ל: "אורה - זו תורה"

וזהו גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון, שבא אחר החטא והגלות, וסילוק הנבואה, שגרם חטאם שלא חזר עוד, כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.¹⁹

"פרי צדיק", מאמר "קדושת השבת" עמ' 39

חכם עדיף מנביא

בתקופת בית ראשון שרתה הנבואה בכל עוצמתה, ואט אט הלכה ודעכה – מאז הסתלקותו של אליהו הנביא²⁰ – עד שנעלמה לגמרי. בתקופת בית שני, זכינו – במקומה של הנבואה החסרה – לעדנה של תורה שבעל פה, ריבוי גדול מאוד של חכמה, וחכם עדיף מנביא. גדול היה הבית השני מן הראשון, כי הוא נבנה על אדני החכמה ולא על אדני נבואה. יפה הסביר את הדברים הכהן הגדול מאחיו, רבי צדוק הכהן:

ואז ליהודים היתה אורה זו תורה, היינו התחדשות גילוי תורה שבע"פ. שאף על פי שהוא אוכמא (שחורה) לגבי השגת הנבואה ונקרא מחשכים,²¹ היינו לעניין אותו הדבר הפרטי שנגלה לנביא שהוא ברור ואין בו ספק, מה שאין כן כשמשיג בחכמה יוכל חכם אחר לחלוק עליו. גם השגת הנביא עצמו הוא בראיה ממש. אבל לעניין השגת כלל התורה אצל כלל ישראל, חכם עדיף מנביא, דסנהדרין נקראים עיני העדה, שהם מאירים עיני ישראל ומורים להם הדרך בתורת ה', ולהיות האור מתגלה לכל, שיוכל כל אחד להשיג בתורה ולהבין מתוכה בכל פרט. מעשה זה רק על ידי תורה שבעל פה, שעל ידי נבואה היה צריך בכל פרט לילך אל הרואה והוא היה צריך מראה נבואה חדש באותו פרט, אבל השגת החכמה היא כוללת בכל פרט ולכל נפש בכל עת וזמן, מאחר שמשיג מסתרי התורה לא כפי לבוש גופני בלבד.

"רסיסי לילה" עמ' פא (162)

מה שלא הצליחה לעשות הנבואה במלחמתה האדירה נגד העבודה הזרה בישראל, במחאותיה חוצבות האש נגד העושק והחמס, בתוכחותיה הנוקבות נגד שפיכות דמים וזימה, השכילו לתקן ולרפא חכמי ישראל באמצעות הלכות תורה שבעל פה, כפי שהאיר את עינינו בזה הרא"ה הגדול:

19. העדת הרב אביגדר נבנצל: "חס ושלום. תורה שבעל פה ניתנה על ידי משה רבנו והייתה מאירה עד מלכות יון: 'וחשך על פני תהום' – חשך = אותיות שכח, ומימות יוסי בן יועזר שהוא מההרוגים על קדוש השם בימי יון (ב"ר פרשת תולדות) התמעט הלב (תמורה טו ע"ב) והתחילו המחלוקות.

20. ראה "תוספתא" למסכת סוטה פרק יב הלכה ה.

21. "במחשכים הושיבני כמתי עולם" – אמר רבי ירמיה: זו תלמודה של בבל. (סנהדרין כד ע"א)

מה שלא עשתה הנבואה, בכלי מלחמתה החוצבים להבות אש, לבער מישראל עבודת אלילים ולשרש אחרי עיקרי ההשפלות היותר גרועות של עשק וחמס, של רצח וזימה, רדיפת שוחד ושלמונים, עשו החכמים בהרחבת התורה בהעמדת תלמידים הרבה ובשנון החוקים הפרטיים ותולדותיהם. "הליכות עולם לו – אל תקרי הליכות אלא הלכות".

ראי"ה קוק, "אורות", מאמר "זרעונים" ב, עמ' קכא.

סקירה מקיפה ומהימנה על הרפיון הגדול של לימוד התורה בעידן בית ראשון מחד גיסא, ועל התרחבותו והתפשטותו בתקופת בית שני ומעלה, מצאנו ב"הרחב דבר" של ראש ישיבת וולז'ין, הנצי"ב:

שכל זמן שהיו ישראל בבית ראשון, לא הרבו תלמידים ופלפולה של תורה... עד שהגיעו ליאשיהו המלך וראה בספר תורה שנמצא, שמוכנים לילך לגולה... גם התבונן כי בזה האופן שהיו גדולי ישראל בזמנו שלא הרבו תלמידים, היה עלול שתאבד תורה מישראל ח"ו. על כן החזיק במעוזו וכתוב (דברי הימים ב' לה, ג):

וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכֹל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוּשִׁים לֵה' תָּנוּ אֶת אֲרוֹן הַקְּדֹשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, אֵין לָכֶם מִשָּׂא בְּכַתֵּף עֲתָה עֲבֹדוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

איזה עבודה הגיע עתה להם? אלא משום שראה שידעך אור הארון ממקומו בקודש הקודשים, וישראל יגלה מעל אדמתו, ואין אור התורה זורח בחו"ל, על כן הזהירם לעבוד את ה' ואת עמו ישראל, היינו שלא תהיה עבודתם את ה' בפני עצמה בהתבודדות, וזהו הנקרא משא בכתף... אלא עבודת ה' תהיה יחד עם עמו ישראל, בריבוי תלמידים להבין להם דרכי הלכה. ועל פי דברי יאשיהו קמו החרש והמסגר אלף, כולם עושי מלחמתה של תורה... ואחריהם באו אנשי כנסת הגדולה והזהירו עוד ואמרו שלושה דברים: הו מתונים בדין, פירוש שלא להורות מצד הסברה אלא על פי עומק החקירה בכח הסברה... על פי הוויות התלמוד במדרשות של תורה והזהירו עוד: העמידו תלמידים הרבה, דמועיל לפלפולה של תורה, מרבה ישיבה מרבה תורה.

"הרחב דבר" דברים א, ג

מדוע בניין הבית הראשון היה מושתת על חיל וכוח?

ישנה מחלוקת ראשונים אם הציווי לבניין המשכן היה לפני חטא העגל, או לאחריו וכתוצאה ממנו. הרמב"ן סבור כי סדר המאורעות הוא כסדר הכתוב בתורה, וציווי המשכן קדם לחטא העגל. לעומתו סבור רש"י כי אין מוקדם ומאוחר בתורה²², ובכך הלך בעקבות מדרש תנחומא:

22. ראה רש"י שמות לא, יח; לג, יא, וכן סובר "רבנו בחיי" (תחילת פרשת תרומה) וכן כתב הספורנו (שמות כד, יח).

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם – אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן? ביום הכיפורים עצמו. אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל, א"ר יהודה ברי שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה שנאמר (משלי ה): "נעו מעגלותיה לא תדע", מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה, הוי ביום הכפורים נאמר למשה ועשו לי מקדש. מניין? שכן עלה משה בששה בסיון ועשה ארבעים יום וארבעים לילה ועוד עשה ארבעים ועוד עשה ארבעים הרי מאה ועשרים. ואתה מוצא שביום הכפורים נתכפר להם ובו ביום א"ל הקדוש ב"ה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", כדי שידעו כל האומות שנתכפר להם מעשה העגל, ולכך נקרא משכן העדות שהוא עדות לכל באי העולם שהקב"ה שוכן במקדשכם.

אמר הקדוש ב"ה יבא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שנעשה בו העגל שכתוב בו (שמות לב): "ויתפרקו העם את כל נזמי הזהב וגו', ולכן מתכפרין בזהב: "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב", אמר הקב"ה (ירמיה ל): "כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך".

תנחומא, פרשת תרומה סימן ח

הזהב שבמשכן אינו רק מכפר על הזהב שנעשה בו העגל, אלא גם תחליף כשר לעגל הטרף. עשיית העגל נבעה מהרצון להגשים את הא-ל באופן מוחשי, כפי שעשו כל הגויים סביב:

עד שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש יכוננו נגדו כשאר האומות, מבלי שיכחשו באלהות מוציאם ממצרים, אבל שיהיה מונח להם להקביל אליו, כשיספרו נפלאות א-להיהם.

"ספר הכוזרי" מאמר א אות צו

הכוונה הראשונה²³ בעבודת ה' הייתה: "כל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך". בלי משכן, בלי ארון וכרובים, בלי מזבח כפרה ובלי כוהנים. ברם משנתברר שאין ישראל מסוגלים לעבודה רוחנית מופשטת, והם נזקקים לצורות ותמונות כדוגמת עגל וכיוצא בו, בא הציווי: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", בבחינת "יבוא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שנעשה בו העגל":

23. "ספר מורה הנבוכים" חלק שלישי פרק לב: "וזאת היא הכונה הראשונה כמו שבארנו, ר"ל אמונות הדעות האמתיות והוא חדוש העולם, וכבר ידעת שעקר מצות שבת אמנם היא לחזק זאת הפנה ולקיימה כמו שבארנו (חלק ב' פרק ל"א) בזה המאמר, והכוונה עוד עם אמתת הדעות להסיר העול מבני אדם. הנה כבר התבאר לך שהמצוה הראשונה לא היו בה דברי עולה וזבח אחר שהם על צד הכונה השנית כמו שזכרנו, וזה הענין בעצמו אשר אמר ירמיהו הוא אשר נאמר בתהלים על צד ההוכחה לאומה, בסכלה הכונה הראשונה ולא היתה מבלת בינה ובין הכונה השנית, אמר 'שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי, לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך נגדי תמיד, אם אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים, ובכל מקום שנכפל זה הענין זאת היא הכונה בו והבינהו מאד והשתכל בו".

ותיקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה, וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבתיו... כאמרו יתברך "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ככל אשר אני מראה אותך" (שמות כה, ח-ט) וזה עם תבנית המשכן וכליו, כלומר ולא באופן אחר...

ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם חטא העגל, תכף אחר מתן תורה, לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם, ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת ציבור או יחיד כלל, זולתי אחר מעשה העגל... ואמר "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך"²⁴...

אמנם אחר חטאם בעגל, גם כי בתפילת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם, עם כל זה אמר "ועשו לי מקדש" וכו' ולא באופן אחר, כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם.

מאמר "כוונת התורה" לספורנו עמ' שעד (הוצאת מוסד הרב קוק)

אמור מעתה, כי המשכן וכליו, היו מסגרת חומרית לעבודת ה'. על המסגרות החומריות הייתה מופקדת הרשות המבצעת, קרי המלך ונשיאי השבטים. גם ה"כוח", כמו ה"חיל", אומץ על ידי ישראל ככוונה שניה. אילולי חטא העגל וחטא המרגלים, ישראל לא היו נזקקים לצבא וכלי זיין לצורך כיבוש הארץ, שהרי "שמעו עמים ירגזון, חיל אחז יושבי פלשת", וכפי שכתב רש"י:

24. הערת הרב אביגדר נבנצל: "וקצת קשה, שכבר נתבאו על המקדש בשירת היס, ובפרשת יתרו נצטוו על מזבח וזבחים". עכ"ל. כבר ענינו על הערה דומה בעבר ונביא את אשר כתבנו: על שאלות הללו אפשר לומר שהכתובים רמזו על העתידות, והאבות עשו דברים שהן סימן לבנים. כמו שכתב רש"י על הפסוק (שמות פרק כג, כ): הַיְהִי אֵנֹכִי שֵׁלַח מִלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ וְלְהַבְיִאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנֵתִי - כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם (שמות לג, ג) כי לא אעלה בקרבך. וכן מצאנו אצל אברהם שרדף אחר ארבעת המלכים עד "דן", ודן לא הייתה אז, אלא רק בימי יהושע (או השופטים) כשבני דן כבשו את ליש והסבו את שמה לדן, הלכך כתב רש"י (בראשית פרק יד): "עד דן - שם תשש כחו, שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל". גם לא ברור לגמרי האם ירושלים היא זאת שנבחרה לכתחילה כמקום אשר יבחר ה' (דברים פרק יב), או שילה, ורק בגלל חטאי עלי ובניו עברה הבחירה משילה לירושלים, כפי שכתב הרד"צ הופמן שם, וכפי שמשמע מתהלים ע"ח. כיוצא בו לא ברור אם דוד המלך נבחר לכתחילה לאבי המלוכה בישראל, בגלל לאה שמתנותיה היו ארוכות ובגלל יהודה ובגלל "צוואת הזקן", או שבחירתו הייתה רק בדיעבד בגלל כישלונו של שאול. והאם בחירת שבט לוי היה לכתחילה כפי שעולה מכמה וכמה מקורות, או שבחירתו הייתה בדיעבד לאחר מעידתם של הבכורות בעגל. וכך יש עוד דוגמאות למכביר.

"באו ורשו" – אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה, אלו לא שלחו מרגלים
לא היו צריכים לכלי זיין;²⁵
רש"י דברים פרק א פסוק ח

וכן כתב הרב קוק בעיוני המלחמה בספרו "אורות" (עמ' יד) :

לולא חטא העגל היו האומות יושבות ארץ ישראל משלימות עם ישראל ומודות
להם, כי שם ה' הנקרא עליהם היה מעורר בהן יראת הרוממות, ולא היתה שום שיטת
מלחמה נוהגת, וההשפעה היתה הולכת בדרכי שלום כבימות המשיח. רק החטא גרם
ונתאחר הדבר אלפי שנים...

הנה כי כן, בבית ראשון הייתה נטייה גדולה לחיל ולכוח, כתוצאה מחטא
המרגלים וחטא העגל. על אלו היו ממונים המלך והנשיאים. לכן הם היו במוקד
חנוכת המשכן והמקדש. לעומת זאת, בית שני היה מושתת על חכמה ורוח, ועל
אלו אמונים הכוהנים והלויים,²⁶ על כן הם היו במוקד חנוכת הבית השני.

25. וכן כתב הספורנו (במדבר א, ב) : "לסדרם שיכנסו לארץ מיד, איש על דגלו בלתי מלחמה אלא
שיפנו האומות מפניהם, כמו שעשו קצתם... ובקלקול המרגלים הוסיפו השבע אומות להרע
מ' שנה והוצרך להחרימם".

26. "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי פרק ב).